

זהות האני אצל מתבגרים ילדי אלכוהוליסטים

בל גבריאלי-פריד ומאיר טייכמן

מאמר זה בוחן את סוגיית גיבוש "זהות האני" בקרב נערים, בנים לאבות אלכוהוליסטים. המדגם כלל 44 מתבגרים בנים לאב אלכוהוליסט בני 15-18, וקבוצת ביקורת של 60 מתבגרים להורים שאינם אלכוהוליסטים. "זהות האני" נמדדה על פי שאלון "זהות האני" של צוריאלי. השערת המחקר הייתה כי יימצא הבדל מובהק בין ילדי האלכוהוליסטים לבין ילדי קבוצת הביקורת בממד "זהות האני"; ההשערה הייתה כי ילדי אלכוהוליסטים יקבלו ציון "זהות אני" נמוך יותר מילדי קבוצת הביקורת. השערת המחקר לא אוששה. מתבגרים ילדי אלכוהוליסטים קיבלו ציון גבוה יותר מזה של קבוצת הביקורת. לממצאי מחקר זה מספר הסברים: (1) ילדי אלכוהוליסטים נדרשים מגיל צעיר לקחת על עצמם תפקידים שמעבר לגילם, ובשל כך הם מתבגרים בטרם עת; (2) כדי לשרוד מקריבים ילדי אלכוהוליסטים את ה"אני האמיתי" שלהם תוך כדי שימוש במנגנוני הגנה. כתוצאה מתהליך זה מתפתח "עצמי מסתגל" אשר מתאים עצמו למצבים שונים ומהווה חלק ממבנה הזהות שלהם.

מילות מפתח: מתבגרים, ילדי אלכוהוליסטים, זהות האני

מטרת המאמר להעמיק את ההבנה בסוגיית גיבוש זהות האני במהלך גיל ההתבגרות בקרב בנים לאבות אלכוהוליסטים. שאלה מחקרית זו לא נבדקה בישראל ואף המחקרים בארצות אחרות מועטים.

אלכוהוליזם, בדומה לתופעות בריאותיות וחברתיות רבות אחרות, משפיע על המשפחה, על בן/בת הזוג, על הילדים ואף על מעגלים משפחתיים וחברתיים רחבים יותר. ילדות בצל הורה אלכוהוליסט טומנת בחובה חיי משפחה מרובי קונפליקטים, מתח, חוסר יציבות, אי ודאות והורות לקויה (Seilhauer & Jacob, 1990).

המאמר מבוסס על מחקר לתואר מוסמך בבית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב, ומומן חלקית על ידי עמותת אפש"ר. נוסח דומה של המאמר פורסם ב-2007: Gavriel Fried, B. & Teichman, M. (2007). Ego identity of adolescent children of alcoholics. *Journal of Drug Education*, 37, 83-95.

הספרות המדעית מתארת מספר מאפייני אישיות ודפוסי התנהגות שכיחים בקרב ילדי אלכוהוליסטים: חרדות, בלבול, חוסר ריכוז, אימפולסיביות, אגרסיביות, דימוי עצמי נמוך, בידוד חברתי, ניסיונות אובדניים, קשיים ביחסי אובייקט, והפרעות התנהגות כמו היפר-אקטיביות וקשיי הסתגלות חברתית (ראו לדוגמה: טייכמן, 2001; Chassin, Barrera & Montgomery, 1997; Christoffersen & Soothill, 2003; Emshoff & Anyan, 1991; Fernquist, 2000; Harter, 2000; Haugland, 2003; Johnson & Rolf, 1990; Mylant, Ide, Cuevas, & Meehan, 2002; Orosz-Vail, Protinsky, & Prouty, 2000; Rodney & Mupier, 1999; Schuckit, Danko, Smith, & Windle, 1990; Tomori, 1994; Sher, 1991; 2004). בנוסף, ילדי אלכוהוליסטים מהווים קבוצת סיכון להתנסויות שליליות בסמים ובאלכוהול, וזאת בשל שילוב של גורמים ביולוגיים-גנטיים, נפשיים וחברתיים (Hussong & Hill & Yuan, 1999; Chassin, 1997; Schuckit et al., 2004; Sher, 1991; Sher, Gershuny, Peterson, & Raskin, 1997; Vungkhanching, Sher, Jackson, & Parra, 2004).

לצד של מחקרים המתארים את ילדי אלכוהוליסטים כקבוצה שונה מהאוכלוסייה הכללית במרכיבים אישיותיים והתנהגותיים שונים, קיימים מחקרים אחרים אשר לא מצאו הבדלים משמעותיים, או מצאו הבדלים מועטים בין ילדי אלכוהוליסטים לבין קבוצות ביקורת. מסקנת מחקרים אלו היא, כי לא כל ילדי האלכוהוליסטים יפתחו בעיות (טייכמן, רהב ופלג-אורן, 2004; Averna & Hesselbrock, 2001; Berkowitz & Perkins, 1988; Johnson, Leonard, & Jacob, 1989; Molina, Chassin, & Curran, 1994; Ohannessian et al., 2004; Peleg-Oren & Teichman, 2006; Robitscheck & Kashubeck, 1999; Segrin & Meness, 1996; Whipple & Noble, 1991).

מאמרי סקירה וביקורת בנושא ילדי אלכוהוליסטים תולים את חוסר האחידות בממצאי המחקרים בסיבות מתודולוגיות ובהשפעת גורמים נוספים הנלווים לאלכוהוליזם של ההורה, כגון מין הילד, מין ההורה האלכוהוליסט, חומרת האלכוהוליזם, קיומן או אי קיומן של הפרעות נפשיות שונות ומחלות בנוסף לאלכוהוליזם, ועוד (Chassin et al., 1997; Harter, 2000; Johnson & Rolf, 1990; Windle, 1997; Sher, 1997; Vail, Protinsky, & Prouty, 2000).

אולמן ואורנשטיין (Ullman & Orenstein, 1994) מציעים הסבר קליני לכך שיש ילדי אלכוהוליסטים שבגרותם גדלים להיות אלכוהוליסטים, לעומת ילדי אלכוהוליסטים שלא מפתחים התמכרות לאלכוהול או לסמים אחרים. לדבריהם, יש משפחות שמקבלות את האלכוהוליסט ומאפשרות את התנהגותו, ומנגד יש משפחות שמוקיעות אותו ואינן מאפשרות לו לפגוע בתפקוד המשפחתי השוטף. ילדים שגדלו במשפחות מהסוג הראשון עלולים לפתח אלכוהוליזם בבגרותם. יש לציין שלמרות חוסר העקביות בתוצאות המחקרים והקושי בחקר אוכלוסייה

זו, קיימת הסכמה בין החוקרים שאוכלוסיית ילדי אלכוהוליסטים מהווה אוכלוסייה בסיכון לפיתוח מגוון רחב של בעיות (Curran & Chassin, 1996; Finn & Hall, 1997; Harter, 2000; Sher, 1997).

ילדי אלכוהוליסטים – תפקידי הישרדות ודרכי התמודדות

ילדי אלכוהוליסטים מסגלים לעצמם דרכי התמודדות שונות המסייעות להם בהתמודדותם היום-יומית. בראון (Brown, 1988) מציינת מנגנוני הגנה כגון הכחשה ורציונליזציה כמנגנונים המסייעים לילדים אלו בחייהם. דויטש (Deutsch, 1982) מתארת ארבעה תפקידים שמסגלים ילדי אלכוהוליסטים בתוך משפחתם, שאותם היא מכנה תפקידי הישרדות, והם: גיבור המשפחה, השעיר לעזאזל, הילד האבוד והקמע. תפקידים אלה משפיעים על הסתגלותם ואל תפקודם של ילדי אלכוהוליסטים גם בתור בוגרים. לוצ'אנין וסוויני (Lewchanin & Sweeney, 1997) טבעו את המונח "עצמי מסתגל" (adaptive self) שהינו תוצר של מאבק להישרדות של ילד החי במשפחה אלכוהוליסטית. הדינמיקה המשפחתית וחוסר יכולתם של ההורים להתייחס לצורכי הילדים יוצרת אצל ילדים אלה חיץ בין ה"עצמי האמיתי" לבין ה"עצמי המסתגל" אשר נקרא לשרת את הצרכים המשפחתיים. עבור ילד בוגר מהווה ה"עצמי המסתגל" מסיכה חלולה הדורשת השקעת אנרגיה עצומה כדי להמשיך ולהתקיים. אף על פי שעל פני השטח הוא נראה מצליח ומתפקד, קיים חוסר ביטחון מתמיד, שכן ל"עצמי האמיתי" אין כל תקף.

זהות האני

המושג "זהות האני" הוא מושג מפתח בהתפתחות האדם לאורך כל שלבי החיים. התיאוריה ההתפתחותית של אריקסון (1950, 1987) היא אחת הבולטות והחשובות בנושא התפתחות הזהות. אריקסון מתאר שמונה שלבי התפתחות המתפרסים על פני כל מהלך חייו של אדם, ובשלב החמישי, בגיל ההתבגרות, השגת זהות היא המטלה הפסיכו-חברתית המרכזית. בתקופה זו המתבגר מתמודד עם "קונפליקט השגת הזהות". פתרון מוצלח יוביל ל"זהות מגובשת", ואילו פתרון לא מוצלח יוביל ל"פיזור זהות".

אריקסון (1987) הגדיר את המושג "זהות האני" כהליך דינמי של ארגון וגיבוש מחדש של הזדהויות מתקופת הילדות, כישורים מולדים, מיומנויות נרכשות, הישגים ותכונות שצמחו בילדות. תהליך זה קשור באופן הדוק בהזדמנויות

השונות המוצעות למתבגר על ידי החברה שהוא חי בה ובמחויבויות מקצועיות ואידיאולוגיות.

מרשה (Marcia, 1966, 1980, 1993) הרחיב את מושג הזהות של אריקסון וטען שמושג הזהות אינו דיכוטומי ("זהות מגובשת" מול "פיזור זהות") אלא רציף ומורכב משני משתנים: משבר ומחויבות. משבר פירושו תהליך של חקירה פעילה של עמדות חלופיות, התנסות בחשיבה מחדש, מיון והתלבטות בין מגוון תפקידים חברתיים ותוכניות לעתיד בנושאי זהות בעלי משמעות למתבגר. מחויבות פירושה הכרעה בדבר עמדה מסוימת מתוך האפשרויות שנבדקו, והשקעה אישית בחלופה הנבחרת. בהתאם לשני משתנים אלה הציע מרשה (Marcia, 1966) ארבעה סטטוסים של זהות אשר נמדדים על פי נוכחותם או העדרם של המשבר והמחויבות. ארבעת הסטטוסים הם: פיזור זהות, קיבעון מוטרם, מורטוריום וזהות מושגת.

צוריאלי (צוריאלי, 1990; Tzuriel, 1984, 1992) אימץ את גישת הרצף של מרשה (Marcia, 1966) אך ערך בה שינוי מסוים. לדעתו, "זהות האני" נתפסת גם כמורכבת מגורמים אשר בכל אחד מהם קיים רצף, וגם כמבנה גלובלי, דמוי תבנית. גישתו של צוריאלי הנה מרובת-גורמים המאפשרת כימות מרכיבי הזהות לאורך רצף, וכן מאפשרת השוואה מבחינה בין פרטים לקבוצות ויצירת פרופיל של מרכיבי הזהות. פרופיל מרכיבי הזהות עשוי לשקף תמונה התפתחותית דינמית של הפרט המתבגר.

צוריאלי (1990) מציין שבעה מרכיבים עיקריים של זהות האני: תחושה של התחייבות ומטרותיות, תחושה של סולידריות והמשכיות, הכרה חברתית, משמעותיות לעומת ניכור, זהות פיזית, טבעיות ואמיתיות, ותפיסת שליטה עצמית.

זהות האני ומשתנים משפחתיים

המשפחה היא המסגרת הקבוצתית הראשונה של הילד שבה הוא מקבל בסיס לעיצוב זהות האני שלו. מן המחקר העוסק בקשר בין משתנים משפחתיים שונים לבין גיבוש זהות האני, עולה כי קיים קשר חיובי בין מבנה המשפחה, תפקוד המשפחה, משתנים כמו לכידות והסתגלות משפחתית, סגנון ההתקשרות עם ההורים, ואירועים שלילים בעבר המשפחתי (מוות, גירושים, הפרעות רגשיות), לבין התפתחות זהות האני (אבן-חן, 1993; Protinsky, 1988; Bowen, 1976; Blos, 1967; Schultheiss & Blustein, 1994). אושמן ומנוסביץ' (Oshman & Manosevitz, 1974) דיווחו כי בקרב פרטים במשפחות שבהן האב נעדר נמצאו רבים בסטטוס דיפוּזי. חוקרים נוספים (Baumeister, 1986; Donovan, 1975) סבורים, כי מצב של בלבול זהות מאופיין ביחסים מרוחקים בין המתבגר להורה ובתפיסה של דחייה וחוסר אישור מצד ההורים.

לעומת מחקרים אלה ניתן למצוא את הטענה שמבנה המשפחה אינו משפיע על התפתחות זהות האני (McCurdy & Scherman, 1996).

זהות האני וילדי אלכוהוליסטים

הספרות המחקרית והקלינית בנושא גיבוש זהות האני אצל ילדי אלכוהוליסטים מצביעה על כך שילדי אלכוהוליסטים עלולים לחוות קושי בעיצוב זהותם בשל השפעת האלכוהוליזם של ההורים (Robinson, 1989) ובשל העובדה שלא פתרו באופן מוצלח קונפליקטים בשלבים מוקדמים יותר של חייהם (Brown, 1988). אקרמן (Ackerman, 1983) תיאר את השפעת ההורים במשפחה אלכוהוליסטית בכל אחד משלבי התפתחות הילד על פי התיאוריה של אריקסון (1950). לדבריו, מתבגר הגדל במחיצת הורה אלכוהוליסט תופס את עצמו במושגים שליליים, משום שבמשפחה עצמה קיימות תחושות שליליות ותחושות שונות של מצבי בידוד, מצב אשר מקשה על המתבגר בחיפוש הזהות האינדיבידואלית שלו. זהותו האישית של המתבגר מוסתרת ונמצאת בצילה של הזהות המשפחתית. בשלב זה עלולים להתרחש משברים קשים בעיקר אצל אותם מתבגרים המגיעים עם תחושות קשות של נחיתות משלב התפתחותי קודם.

קרספי וסאבאטלי (Crespi & Sabatelli, 1997) מציינים שמתבגרים ילדי אלכוהוליסטים מתקשים לפתח זהות בוגרת, להתחייב וליטול אחריות, בגלל השפעת ההורה האלכוהוליסט. המחקרים משתמשים במונח דיפרנציאציה כפי שהוא מוצג בתיאוריה המשפחתית של בואן (Bowen, 1978), וטוענים שמשפחות בעלות דיפרנציאציה נמוכה, כמשפחה אלכוהוליסטית, מאופיינות בסובלנות מעטה לאינדיבידואליות, ובשל כך תהליך ההיפרדות של המתבגר (אשר מהווה חלק מתהליך רכישת הזהות) נתפס על ידי ההורה באופן שלילי וכתהליך שמאיים על שלמות המשפחה. משפחות כאלה ינסו לעכב את תהליך ההיפרדות. תגובת המתבגר, שחש שתהליך בניית זהותו נחסם, עשויה להיות בניתוק מהמשפחה ומכל מה שמייצג האלכוהוליסט, או לחליפין לתת למשפחה לשלוט בו. מובן ששני דפוסי התמודדות אלו משפיעים על התפתחות זהותו.

לאור האמור לעיל, ובהתבסס על המודל שהציע צוריאל (צוריאל, 1990; Tzuriel, 1984, 1992), הועלתה השערת המחקר הבאה: ימצא הבדל בין ציון "זהות האני" של ילדי אלכוהוליסטים לבין ציון "זהות האני" של קבוצת הביקורת, כך שציון "זהות האני" שיקבלו ילדי אלכוהוליסטים יהיה נמוך מזה של קבוצת הביקורת.

המחקר

הנחקרים

במחקר השתתפו 104 נחקרים בנים, מתוכם 44 ילדי אלכוהוליסטים, וקבוצת ביקורת של מתבגרים להורים שאינם אלכוהוליסטים ($n = 60$). ילדי האלכוהוליסטים היו מתבגרים בני 15–18, בנים לאבות אלכוהוליסטים שטופלו בשנים 1997–2001 במרכז גמילה מאלכוהול, ילדי הארץ, יהודים. קבוצת הביקורת הורכבה מבני 15–18, ילדי הארץ, יהודים, המתגוררים באותם אזורים שמהם נדגמו ילדי האלכוהוליסטים.

הליך המחקר

קבוצת ילדי האלכוהוליסטים נדגמה באמצעות רשימות מטופלים של המרכזים לנפגעי אלכוהול בערים חיפה, רמת-גן ואשדוד. מתוך רשימה פוטנציאלית של 79 משפחות אשר להן מתבגרים בני 15–18 ואשר התאימו למאפייני הנחקרים שנקבעו, 17 משפחות סירבו לאשר לבנם להשתתף במחקר, ו-18 משפחות לא אותרו. 44 משפחות נענו בחיוב. מכל משפחה נדגם מתבגר אחד בלבד. בקבוצה זו התבצעה העברת השאלונים באופן פרטני, וזאת לאחר שהתקבלה הסכמת ההורה והמתבגר. המתבגרים מילאו את השאלון באופן אישי בביתם, בנוכחות עוזר מחקר. במקביל להליך זה, נאסף מידע מתוך תיקו הטיפולי של האב אודות חומרת האלכוהוליזם שלו, קיומה של בעיה נוספת (מגבלה פיזית או בריאותית) של האב, וכן מספר השנים מתוך חייו של הנער, שבהן אביו שותה.

קבוצת הביקורת נדגמה מתוך שלושה בתי ספר מקיפים אינטגרטיביים, באזורים גיאוגרפיים המתאימים לאזורי המגורים של קבוצת ילדי האלכוהוליסטים. בטרם הועברו השאלונים לקבוצת הביקורת נתבקשה ונתקבלה הסכמת ההורים. העברת השאלונים התבצעה בתוך כיתות הלימוד באופן קבוצתי. מילוי השאלון לא היה בגדר חובה, ומי שלא רצה למלא, רצונו כובד. נדגמו 5 כיתות, 156 תלמידים, בנים ובנות. שאלונים שמילאו בנות, בנים שגילם חרג מטווח ילדי קבוצת המחקר, ומתבגרים שלא נולדו בארץ, הוצאו ממניין קבוצת הביקורת. כמו כן הוצאו מהמניין 5 שאלונים שלא מולאו באופן מלא ו-6 שאלונים שנחשדו שהם של בנים למשפחות שבהן יש אלכוהוליזם או התמכרות לסמים אחרים, כך שבסופו של דבר קבוצת הביקורת מנתה 60 משיבים אשר התאימו למאפייני הנחקרים שנקבעו למחקר זה.

כלי המחקר

במחקר זה נעשה שימוש בשני שאלונים, וכן נאסף מידע מתוך התיק הטיפולי של ההורה האלכוהוליסט.

1. שאלון רקע לבדיקת אפיונים דמוגרפיים. לשאלון זה הוכנו שתי גרסאות, האחת עבור קבוצת ילדי האלכוהוליסטים, והשנייה עבור קבוצת הביקורת, ונאסף בו מידע זהה על שתי הקבוצות. בנוסף, בני קבוצת הביקורת נשאלו שאלות אודות צריכת סיגריות, אלכוהול ותרופות שלא לצרכים רפואיים לגבי שני ההורים, וזאת בכדי לשלול אפשרות של קיום התמכרות או שימוש רב בחומרים אלה אצל אחד ההורים. ילדי האלכוהוליסטים נשאלו שאלות אודות אפשרות קיום התמכרות אצל האם, וכן אודות תדירות שימוש האב באלכוהול בהווה והימצאותו בטיפול. פרטים נוספים על התמכרות האב והמשפחה הוצאו בהרשאה מתיקי המטופלים במרכזים השונים.
2. שאלון "זהות האני" (AEIS – Adolescent Ego Identity Scale) של צוריאל (צוריאל, 1990; Tzuriel, 1984, 1992), המורכב מ-38 היגדים, מחציתם מנוסחים על דרך השלילה ומחציתם על דרך החיוב. הנחקר מדרג כל היגד על סולם בן 5 דרגות החל מ"לגמרי לא נכון" (1) ועד "לגמרי נכון" (5). השאלון מבוסס בחלקו על שאלונים מוקדמים יותר, ביניהם השאלון של רסמוסן (Rasmussen, 1964) המתייחס לששת שלבי ההתפתחות הראשונים של אריקסון (1950). ציון "זהות האני" מחושב על פי ממוצע כל ההיגדים. צוריאל (1984) מדווח על מהימנות כללית של $\alpha = .77$. במחקר זה המהימנות שנמצאה $\alpha = .87$.

הממצאים

לפני הצגת הממצאים המתייחסים להשערת המחקר, יוצגו הממצאים הדמוגרפיים של שתי הקבוצות, וכן ההשוואות בין קבוצת המחקר לקבוצת הביקורת. בדיקת ההתאמה בין הקבוצות נעשתה בעזרת ניתוח χ^2 . לוח 1 מציג נתונים אלה.

ההבדלים העיקריים בין הקבוצות במשתנים החברתיים-כלכליים הם אלה: השכלת ההורים. בקבוצת הביקורת ליותר הורים יש השכלה אקדמית לעומת קבוצת המחקר: השכלת אב ($\chi^2 = 52.96$, $df = 3,104$, $p < .001$) והשכלת אם ($\chi^2 = 52.96$, $df = 3,104$, $p < .001$).

תעסוקת ההורים. בקבוצת הביקורת רוב ההורים הם בעלי הכשרה מקצועית או בעלי מקצוע חופשי, לעומת קבוצת המחקר, שבה חלק ניכר מההורים אינם עובדים או שהם עובדים בלתי מקצועיים: תעסוקת האב ($\chi^2 = 41.54$, $df = 4,104$, $p < .001$), ותעסוקת האם ($\chi^2 = 41.54$, $df = 4,104$, $p < .001$).

בל גבריאל-פריד ומאיר טייכמן

לוח 1 : נתונים אודות הנבדקים

$\chi^2(df)$	קבוצת ביקורת		קבוצת המחקר		כלל הנבדקים		המשתנה
	%	N	%	N	%	N	
1.92 (1,104)	30	18	43.20	19	35.60	37	גיל הנער
	70	42	56.8	25	64.40	67	16–15 18–17
6.30 (1,104) *	83.30	50	61.40	27	74	77	מצב משפחתי – הורי הנער
	16.70	10	38.60	17	26	27	ההורים יחד הנער גר עם אחד ההורים
17.25 (2,104) ***	1.70	1	6.80	3	3.80	4	מספר אחאים
	76.70	46	36.40	16	59.60	62	בן יחיד
	21.70	13	56.80	25	36.50	38	2–1 +3
.02 (1,104)	21.70	13	22.70	10	22.10	23	סדר הלידה
	78.30	47	77.30	34	77.90	81	בכור/יחיד אחר
2.28 (4,104)	53.50	32	61.40	27	56.70	59	מוצא האב
	18.30	11	22.70	10	20.20	21	ישראל
	13.30	8	6.80	3	10.60	11	אסיה–אפריקה
	8.30	5	4.50	2	6.70	7	מזרח אירופה
	6.70	4	4.50	2	5.80	6	ארצות מערב אחר
10.50 (4,104) *	61.70	37	59.10	26	60.60	63	מוצא האם
	13.30	8	34.10	15	22	23	ישראל
	10	6	4.50	2	7.70	8	אסיה–אפריקה
	6.70	4	–	–	6	4	מזרח אירופה
	8.30	5	2.30	1	5.80	6	ארצות מערב אחר
52.96 (3,104) ***	3.30	2	40.90	18	19.20	20	השכלת האב
	18.30	11	47.70	21	30.80	32	יסודית
	18.30	11	11.40	5	15.40	16	תיכונית חלקית
	60	36	–	–	34.60	36	תיכונית מלאה אקדמאית
52.96 (3,104) ***	3.30	2	20.50	9	10.60	11	השכלת האם
	16.70	10	59.10	26	34.60	36	יסודית
	20	12	15.90	7	18.30	19	תיכונית חלקית
	60	36	4.50	2	36.50	38	תיכונית מלאה אקדמאית

זהות האני אצל מתבגרים ילדי אלכוהוליסטים

$\chi^2(df)$	קבוצת ביקורת		קבוצת המחקר		כלל הנבדקים		המשתנה
	%	N	%	N	%	N	
41.54 (4,104) ***							תעסוקת האב
	–	–	36.40	16	15.40	16	אינו עובד
	10	6	34.10	15	20.20	21	בלתי מקצועי
	30	18	9.10	4	21.20	22	בעל הכשרה מקצועית
	43.30	26	–	–	25	26	מקצוע חופשי/ אקדמאי
	16.70	10	20.50	9	18.30	19	אחר
41.54 (4,104) ***							תעסוקת האם
	3.30	2	36.40	16	17.30	18	אינה עובדת
	10	6	36.40	16	21.20	22	בלתי מקצועית
	33.30	20	15.90	7	26	27	בעלת הכשרה מקצועית
	38.30	29	6.80	3	30.80	32	מקצוע חופשי/ אקדמאית
	5	3	4.50	2	4.80	5	אחר
30.93 (2,102) ***							צפיפות המגורים
	75	45	25	11	53.80	56	1 נפש לחדר
	18.30	11	40.90	18	27.90	29	1.1–1.5 נפשות לחדר
	3.30	2	34.10	15	16.30	17	1.51 ויותר בחדר
5.42 (2,104)							שמירה על מסורת דתית
	25	15	36.40	16	29.80	31	רוב הכללים
	41.70	25	50	22	45.20	47	כללים בודדים
	33.30	20	13.60	6	25	26	לא שומרים כלל
7.90 (2,104) *							יחס לדת
	68.30	41	43.20	19	57.70	60	חילוני
	28.30	17	43.20	19	34.60	36	מסורתי
	3.30	2	13.60	6	7.70	8	דתי
7.38 (2,103) *							עישון האם
	75	45	60.50	26	68.90	71	לא מעשנת
	11.70	7	4.70	2	8.70	9	מדי פעם
	13.30	8	34.90	15	22.30	23	באופן קבוע
15.22 (1,103) ***							צריכת אלכוהול של האם
	46.70	35	93	40	72.80	75	אינה שותה
	41.70	25	7	3	27.20	28	שותה מדי פעם באירועים

* $p < .05$ *** $p < .001$

מצב משפחתי. רוב הנבדקים מקבוצת הביקורת, כ-83.30%, חיים במשפחות שלמות, ואילו בקבוצת המחקר רק 61.40% חיים במשפחות שלמות. ההבדל בין הקבוצות נמצא מובהק ($\chi^2 = 6.30$, $df = 1,104$, $p < .05$).

מספר אחאים. ל-56.80% מנבדקי קבוצת המחקר יש שלושה אחאים ויותר, לעומת קבוצת הביקורת, שבה רק ל-21.70% יש שלושה אחאים ויותר. ההבדל בין שתי הקבוצות מובהק ($\chi^2 = 17.25, df = 2, 104, p < .001$).
צפיפות הדיור. ילדי אלכוהוליסטים חיים בצפיפות גדולה יותר בהשוואה לילדי קבוצת הביקורת. רק 3.30% מבין משפחות הביקורת חיות בצפיפות של 1.5 נפשות ומעלה לחדר, ואילו בקבוצת המחקר 34.10% מתגוררים בצפיפות גבוהה. ההבדל בין שתי הקבוצות מובהק ($\chi^2 = 30.93, df = 2, 102, p < .001$).
צריכת אלכוהול של האם. 93% מקבוצת המחקר ציינו שהאם אינה שותה כלל, ואילו 41.70% מקבוצת הביקורת דיווחו שהאם שותה מדי פעם באירועים ($\chi^2 = 15.22, df = 1, 103, p < .001$).

מידע נוסף נאסף בחלקו מתוך תיק המטופל ובחלקו מתוך השאלון, והוא רלוונטי לקבוצת המחקר בלבד:
חומרת התלות באלכוהול. 13.60% מכלל אבות הנחקרים הם בעלי תלות בינונית באלכוהול ו-86.40% הם בעלי תלות חמורה על פי DSM-IV.
בעיות בריאות של האב, בנוסף לאלכוהוליזם. ל-63.40% מכלל אבות הנבדקים אין כל בעיה בריאותית נוספת, ל-36.40% בעיה בריאותית-פיזית בנוסף לאלכוהוליזם.

ממצאים הנוגעים להשערת המחקר

השוואה בין שתי קבוצות המחקר הראתה כי ממוצע ציוני "זהות האני" של ילדי אלכוהוליסטים הוא 3.67, גבוה מממוצע "זהות האני" של קבוצת הביקורת, שהוא 3.54. אולם ניתוח שונות חד-כיווני לא הראה הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות בציון "זהות האני" ($F(1,102) = 1.86; p < .18$).
מאחר שהשוואה בין הקבוצות לא איששה את ההשערה, נערך מבחן רגרסיה מרובה בוזמנית (forced entry) כדי לבדוק את השפעתם של משתנים מתערבים. לשם כך הוכנסו למודל הרגרסיה משתנה השתייכות לקבוצה (קבוצת המחקר וקבוצת הביקורת) והמשתנים המתערבים הבאים: צפיפות מגורים כאינדיקציה למצב חברתי-כלכלי, צריכת אלכוהול של האם — כאינדיקציה ל"אחר משמעותי" במשפחה אשר ממתן את האלכוהוליזם של האב, וגיל הנבדק; בנוסף, הוכנסו האינטראקציות בין המשתנה השתייכות לקבוצה עם כל אחד ממשתני הרקע האלה. לוח 2 מציג את מודל הרגרסיה.

מלוח 2 ניתן ללמוד שיש הבדל מובהק בין ילדי אלכוהוליסטים לבין קבוצת הביקורת לאחר ניקוי משתני הרקע שהוכנסו למודל. המודל מסביר בצורה מובהקת 14% מהשונות ($F(7,93) = 2.1, p < .05$). בנוסף, נמצאו אינטראקציות מובהקות בין המשתנה השתייכות לקבוצה לבין המשתנים הבאים:

לוח 2: רגרסיה מרובה

המשתנה	B	SE	β	R^2
השתייכות לקבוצה	-3.32	1.24	-3.51**	-
צריכת אלכוהול של האם	-.80	.37	-.76*	-
צפיפות המגורים	-.25	.46	-.33	-
גיל	-.40	.30	-.41	-
השתייכות לקבוצה $\times$ צריכת אלכוהול של האם	.74	.30	3.43*	-
השתייכות לקבוצה $\times$ צפיפות המגורים	.07	.24	.24	-
השתייכות לקבוצה $\times$ גיל	.35	.19	1.80 ^o	.14*

* $p < .05$ ** $p < .01$ ^o $p < .1$

א. צריכת אלכוהול של האם. השפעת צריכת אלכוהול של האם ניכרת רק בקרב קבוצת ילדי האלכוהוליסטים ($r = -.39, p < .01$), כלומר ציוני "זהות האני" גבוהים יותר בקרב ילדי אלכוהוליסטים אשר מודעים לכך שאמם כלל לא שותה לעומת ילדי האלכוהוליסטים אשר הצהירו שאמם שותה מדי פעם באירועים.

ב. גיל. השפעת הגיל ניכרת אף היא רק בקרב קבוצת ילדי האלכוהוליסטים ($r = .30, p < .05$), כלומר גיל גבוה יותר מאופייין על ידי ציוני "זהות אני" גבוהים יותר. שני מתאמים אלו לא נמצאו מובהקים בקרב קבוצת הביקורת. עוד ניתן ללמוד מלוח 2 שלא נמצאה השפעה של צפיפות המגורים.

לסיכום, לא אוששה השערת המחקר, שיימצא הבדל מובהק בציון "זהות האני" בין קבוצת ילדי האלכוהוליסטים לבין קבוצת הביקורת, כך שילדי אלכוהוליסטים יקבלו ציון "זהות האני" נמוך יותר מזה של קבוצת הביקורת. אומנם נמצאו הבדלים בין הקבוצות, אולם ילדי אלכוהוליסטים קיבלו ציון "זהות האני" גבוה מזה של קבוצת הביקורת.

כמו כן, בקבוצת המחקר נמצא שצריכת אלכוהול של האם וגיל הנחקר משפיעים על "זהות האני".

דיון

מחקר זה בחן את סוגיית "זהות האני" בקרב מתבגרים, בניס לאב אלכוהוליסט. ממצאי מחקר זה מצטרפים לקבוצת מחקרים המצביעים על כך שאלכוהוליזם הורי אינו פוגע בהכרח לרעה בהתפתחות הילד ובתפקודו (לדוגמה: Jones & Houts,

1992; Knowles & Schroeder, 1990; Peleg-Oren & Teichman, 2006; Robitscheck
& Kashubeck, 1999; Segrin & Menees, 1996

לממצאים אלה מספר הסברים. הסבר אחד מניח שילדי אלכוהוליסטים נדרשים מגיל צעיר לשאת בתפקידים מעבר לגילם (Bogdaniak & Piercy, 1987). בשל כך הם מתבגרים בטרם עת (Protinsky & Ecker, 1990). בקשייהם, מסגלים ילדי האלכוהוליסטים דרכי התמודדות שונות. דויטש (Deutsch, 1982) מדברת על תפקידי הישרדות, ואחד מהם הנו גיבור המשפחה (the family hero). ילד כזה מצטיין בדרך כלל בתחומים רבים ולוקח אחריות על משימות שתואמות גיל מבוגר. תימוכין נוספים להסבר זה ניתן למצוא במחקרם של ברקוביץ' ופרקיניו (Berkowitz & Perkins, 1988), אשר השוו בין תלמידי קולג' שהם ילדי אלכוהוליסטים, לבין תלמידי קולג' שאינם ילדי אלכוהוליסטים, ומצאו שילדי אלכוהוליסטים ביטאו עצמאות ואוטונומיה גבוהים יותר מאשר קבוצת הביקורת. לטענתם, התפקידים שממלאים הבנים ביחס לארגון הלקוי במשפחה מעודד חלק מהם ליטול על עצמם רמה גבוהה של אחריות ולהתנסות בקבלת החלטות.

הסבר נוסף לממצאי המחקר מסתמך על ספרות בנושא גיבוש זהות של ילדי אלכוהוליסטים, ומתקשר אף הוא לאופן בו מתמודדים ילדי אלכוהוליסטים עם מצבם. הסבר זה מניח קשר בין התפתחות זהות האני לבין מנגנוני ההגנה שבהם משתמשים ילדים אלה. לטענת בראון (Brown, 1988) משתמשים ילדי אלכוהוליסטים במנגנוני הגנה כדי להמשיך ולתפקד (הכחשה, רציונליזציה, השלכה, תחושה של שליטה ועוד) ומפתחים "עצמי מזויף" (false self) או "עצמי מסתגל" כפי שמגדירים לוצ'אנין וסוויני (Lewchanin & Sweeney, 1997). מה שמתחיל בתקופת הילדות כתמרון הגנתי או כהסתגלות אישית לאלכוהוליום ההורי, מתייצב כגרעין באישיות הבוגר והופך לחלק ממבנה הזהות. כלומר, ייתכן שציוני הזהות שהתקבלו במחקר זה מציגים את ה"עצמי המסתגל" שהתפתח אצל ילדי האלכוהוליסטים כמנגנון הגנה, והשתרש בהם עד שאינם יודעים מה שלהם ומה לא.

להסבר זה מצטרף אירוע שקרה באחד הראיונות. בתום מילוי השאלון, התעניין המרואיין בנושא המחקר. הנער, בן לאב אלכוהוליסט, הקשיב להסבר בעניין רב ואמר למראיינת: "אני בטוח שתצליחו להוכיח את השערתכם, אבל לגבוי זה לא נכון. ראית את הסרט 'החיים היפים' של בניני? והוא המשיך: 'החיים שאני בניתי לי כאן בבית, והאופן שבו אני מתמודד עם מה שקורה, זה בדיוק כמו שהילד שבסרט התמודד'. משפט זה טומן בחובו את תמצית ההסבר על ההגנות ודרכי ההתמודדות של ילדי אלכוהוליסטים, ואף שלא ניתן לכמתו, יש לו משמעות בחיזוק הסבר זה. הסבר שונה לממצאי מחקר זה בא מההיבט המתודולוגי. אופן העברת השאלונים התבצע באופן שונה בשתי הקבוצות. העברת השאלונים לקבוצת המחקר נעשתה באופן פרטני, בכתיהם, בהסכמת ההורים שלפחות אחד מהם שהה בבית, בעוד

שלקבוצת הביקורת הועברו השאלונים באופן קבוצתי. ייתכן מאוד שמימד הרצייה החברתית השפיע יותר על תשובותיהם של הנבדקים בקבוצת המחקר. נוסף על כך, 17 ממשפחות האלכוהוליסטים שאליהן פנו החוקרים, סירבו שילדם ישתתף במחקר. ג'ונסון ורולף (Johnson & Rolf, 1990), בסקירת בעיות מתודולוגיות המסבירות את חוסר העקביות בתוצאות המחקרים על ילדי אלכוהוליסטים, טוענים שישנם הורים המוכנים שילדיהם ישתתפו במחקר ומצפים ל"הצלחת" ילדיהם, לעומת קבוצה שאינה מוכנה לחשוף את ילדיה. מובן שנתון זה משפיע על הרכב קבוצת המחקר, וייתכן מאוד שגם על תוצאות מחקר זה.

במחקר זה נמצאו השפעות של שני משתנים אשר ראוי להרחיב עליהם את הדיון: ההשפעה שנמצאה בין צריכת האלכוהול של האם לבין ציון "זהות האני" מראה, שככל שהנער מודע לכך שאמו אינה שותה לעומת האב ששותה, כך ציון "זהות האני" שלו מצביע על מידה גבוהה יותר של גיבוש. ממצא זה עשוי להעיד על חשיבותה של האם, אשת האלכוהוליסט שאינה שותה, בגידול הילד ובהתפתחותו, ומתאים לממצאי מחקרים בנושא המצביעים על כך שאמהות ממתנות את ההשפעה השלילית של האלכוהוליזם ההורי (King & Chassin, 2004; Malo & Tremblay, 1997; McCord, 1988).

ממצא מעניין נוסף נמצא במחקר זה והוא השפעת המשתנה גיל רק בקרב קבוצת ילדי האלכוהוליסטים, כלומר ככל שהם מבוגרים יותר כך זהות האני שלהם מגובשת יותר. ממצא זה תואם את התיאוריה של אריקסון שעל פיה קיים קשר ליניארי בין העלייה בגיל לבין התפתחות הזהות. בקבוצת הביקורת במחקר זה לא נמצא קשר דומה. כלומר קבוצה זו אינה ממהרת לגבש את זהותה משום שאינה נדרשת להתמודד עם קשיים הנובעים מאלכוהוליזם של האב. את ילדי האלכוהוליסטים פוגש משבר רכישת הזהות כשהם נמצאים במצב משברי מתמשך. בשל כך הם אינם מאפשרים לעצמם את תקופת המורטוריום הפסיכו-חברתי שניתן ליחיד בכדי לשקול אפשרויות להתנסות בדברים שונים ולחקור רגשות פנימיים, שכן הם צריכים להיות במצב של שליטה מתמדת בחייהם כדרך להתמודד. יש להדגיש שניסיון לקצר את משך זמן התהליך, על ידי צמצום האפשרויות וההתנסויות או על ידי הגדרה עצמית חפוזה, יכול להביא לתהליך הזדהות לא שלם ולפיתוח עצמי מצומצם יותר (גאוני, 1989).

תרומת המחקר: ברמה התיאורטית המחקר יצר קשר בין המושג התיאורטי "זהות האני" ובין אוכלוסיית ילדי אלכוהוליסטים ישראלים, ובכך הרחיב את הידע הקיים, שכן רוב המחקרים בנושא נערכו בארצות-הברית, בהקשר תרבותי שונה מישראל. אישוש ההשערה נותן דרור לסקרנות מדעית ולחשיבה לגבי מחקרים נוספים בנושא. תרומתו המעשית של מחקר זה היא בהבאת ממצאי המחקר בפני אנשי טיפול, שיתמקדו בטיפולם בהדגשת כוחותיהם של ילדי אלכוהוליסטים מחד, ומאידך, במחיר הרגשי שמשלמים ילדי האלכוהוליסטים, אשר כלפי חוץ מראים עולם תקין.

לממצאי מחקר זה מספר מגבלות: (1) גודלה של קבוצת המחקר ($n=44$) יוצר קושי בהכללת הממצאים לגבי אוכלוסיית ילדי האלכוהוליסטים, שהינה הטרוגנית וברובה הגדול נעלמה, שכן מרבית האלכוהוליסטים אינם פונים לטיפול. מכאן, ייתכן שקיימת הטיה מסוימת בקבוצת המחקר, שהינה אוכלוסייה של מתבגרים לאבות שפנו לטיפול; (2) איסוף הנתונים במחקר זה נעשה על ידי דיווח עצמי, ולא נערכה הצלבה עם מקורות מידע נוספים; (3) בקבוצת הביקורת נשללה התמכרות (של ההורים) לחומרים פסיכואקטיביים בלבד, אך לא נשללו בעיות נפשיות, רפואיות או כלכליות-חברתיות נוספות; (4) תהליך גיבוש זהות האני הנו תהליך המתרחש בהקשר תרבותי, ולכן מחקר זה נותן תמונה על "זהות האני" של קבוצת ילדי אלכוהוליסטים החיים בישראל ובתרבות הישראלית בלבד.

מקורות

- אבן-חן, ב. (1993). השפעת אירועי חיים, תפקוד משפחתי, תפיסת יכולת עצמית וזהות האני על נטיות אוברדניות של מתבגרים. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- אריקסון, א. (1950). ילדות וחברה. תל-אביב: ספרית הפועלים.
- אריקסון, א. (1987). זהות נעורים ומשבר (מהדורה מחודשת). תל-אביב: ספרית הפועלים.
- גאני, ב. (1989). גבולות וגיל ההתבגרות. בתוך ח. דויטש (עורך), גבולות (עמ' 3-13). ירושלים: מכון סאמיט.
- טייכמן, מ. (2001). מנקטר האלים לכוס תרעלה. תל-אביב: הוצאת רמות — אוניברסיטת תל-אביב.
- טייכמן, מ., רהב, ג., ופלג-אורן, נ. (2004). הסתגלות רגשית וחברתית של ילדים ישראלים (יהודים ולא יהודים) לאבות המכורים לחומרים פסיכואקטיביים. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- צוריאל, ד. (1990). זהות האני לעומת פיזור זהות בגיל ההתבגרות: היבטים התפתחותיים והשלכות חינוכיות. *מגמות*, 32, 484-509.
- Ackerman, R. J. (1983). *Children of alcoholics: A guide book for educators, therapists and parents*. New York: Simon & Schuster.
- Averna, S., & Hesselbrock, V. (2001). The relationship of perceived social support to substance use in offspring of alcoholics. *Addictive Behaviors*, 26, 363-374.
- Baumeister, R. F. (1986). *Identity: Cultural change and the struggle for self*. New York: Oxford University Press.
- Berkowitz, A., & Perkins, H. W. (1988). Personality characteristics of children of alcoholics. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 56, 206-209.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic Study of Children*, 22, 162-181.
- Bogdaniak, R., & Piercy, F. (1987). Therapeutic issues of adolescent children of alcoholics (AdCA) groups. *International Journal of Group Psychotherapy*, 37, 569-587.

- Bowen, M. (1976). Theory and practice in psychotherapy. In P. J. Guerin (Ed.), *Family therapy: Theory and practice* (pp. 42–90). New York: Gardner.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason Aronson.
- Brown, S. (1988). *Treating adult children of alcoholics: A developmental perspective*. Oxford, England: Wiley.
- Chassin, L., Barrera, M., & Montgomery, H. (1997). Parental alcoholism as a risk factor. In S. A. Wolchik & I. N. Sandler (Eds.), *Handbook of children's coping: Linking theory and intervention*. New York: Plenum.
- Christoffersen, M. N., & Soothill, K. (2003). The long-term consequences of parental alcohol abuse: A cohort study of children in Denmark. *Journal of Substance Abuse Treatment, 25*, 107–116.
- Crespi, T. D., & Sabatelli, R. N. (1997). Children of alcoholics and adolescence: Individuation, development, and family systems. *Adolescence, 32*, 407–417.
- Curran, P. J., & Chassin, L. (1996). A longitudinal study of parenting as a protective factor for children of alcoholics. *Journal of Studies on Alcohol, 57*, 305–313.
- Deutsch, C. (1982). *Broken bottles, broken dreams: Understanding and helping the children of alcoholics*. New York: Columbia University Press.
- Donovan, J. M. (1975). Identity status and interpersonal style. *Journal of Youth and Adolescence, 4*, 37–55.
- Emshoff, J. G., & Anyan, L. L. (1991). From prevention to treatment issues for school aged children of alcoholics. In M. Galanter (Ed.), *Recent developments in alcoholism* (pp. 327–346). New York: Plenum.
- Fernquist, R. M. (2000). Problem drinking in the family and youth suicide. *Adolescence, 35*, 551–557.
- Finn, P. R., & Hall, J. (2004). Cognitive ability and risk for alcoholism: Short-term memory capacity and intelligence moderate personality risk for alcohol problems. *Journal of Abnormal Psychology, 113*, 569–581.
- Harter, S. L. (2000). Psychosocial adjustment of adult children of alcoholics: A review of the recent empirical literature. *Clinical Psychology Review, 20*, 311–337.
- Haugland, B. S. M. (2003). Parental alcohol abuse: Relationship between child adjustment characteristics and family functioning. *Child Psychiatry & Human Development, 34*, 127–146.
- Hill, S. Y., & Yuan, H. (1999). Familial density of alcoholism and onset of adolescent drinking. *Journal of Studies on Alcohol, 60*, 7–17.
- Hussong, A. M., & Chassin, L. (1997). Substance use initiation among adolescent children of alcoholics: Testing protective factors. *Journal of Studies on Alcohol, 58*, 272–279.
- Johnson, J. L., & Rolf, J. E. (1990). When children change: Research perspectives on children of alcoholics. In R. L. Collins, K. E. Leonard, & J. S. Searles (Eds.), *Alcohol and the family: Research and clinical perspectives* (pp.162–193). New York: The Guilford Press.
- Johnson, S., Leonard, K. E., & Jacob, T. (1989). Drinking, drinking styles and drug use in children of alcoholics, depressives and controls. *Journal of Studies on Alcohol, 50*, 427–431.

- Jones, D. C., & Houts, R. (1992). Parental drinking, parent-child communication and social skills in young adults. *Journal of Studies on Alcohol*, 53, 48–56.
- King, K. M., & Chassin, L. (2004). Mediating and moderated effects of adolescent behavioral undercontrol and parenting in the prediction of drug use disorders in emerging adulthood. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18, 239–249.
- Knowles, E. E., & Schroeder, D. A. (1990). Personality characteristics of sons of alcohol abusers. *Journal of Studies on Alcohol*, 51, 142–147.
- Lewchanin, S., & Sweeney, S. (1997). A developmental approach to the group treatment of adult children of alcoholics. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 15, 51–62.
- Malo, J., & Tremblay, E. (1997). The impact of parental alcoholism and maternal social position on boys' school adjustment, pubertal maturation and sexual behavior: A test of two competing hypotheses. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 187–197.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality & Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp.149–173). New York: Wiley.
- Marcia, J. E. (1993). The status of statuses: Research review. In J. E. Marcia., A. S. Waterman., D. R. Matteson., S. L. Archer, & J. L. Orolofsky (Eds.), *Ego identity: A handbook for psychosocial research* (pp. 22–41). New York: Springer Verlag.
- McCord, J. (1988). Identifying developmental paradigms leading to alcoholism. *Journal of Studies on Alcohol*, 49, 357–362.
- McCurdy, S. J., & Scherman, A. (1996). Effects of the adolescent separation individuation process. *Adolescence*, 31, 307–319.
- Molina, B. S. G., Chassin, L., & Curran, P. J. (1994). A comparison of mechanisms underlying substance use for early adolescent children of alcoholics and controls. *Journal of Studies on Alcohol*, 55, 269–275.
- Mylant, M., Ide, B., Cuevas, E., & Meehan, M. (2002). Adolescent children of alcoholics: Vulnerable or resilient? *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8, 57–64.
- Ohannessian, C. M., Hesselbrock, V. M., Kramer, J., Kuperman, S., Bucholz, K. K., Schuskit, M. A., & Nurnberger, J. I. J. (2004). The relationship between parental alcoholism and adolescent psychopathology: A systematic examination of parental comorbid psychopathology. *Journal of Abnormal Child Psychopathology*, 32, 519–533.
- Orosz-Vail, M., Protinsky, H., & Prouty, A. (2000). Sampling issues in research on adult children of alcoholics: Adolescence and beyond. *Adolescence*, 35, 113–119.
- Oshman, H. P., & Manosevitz, M. (1974). The impact of the identity crisis on the adjustment of late adolescent males. *Journal of Youth and Adolescence*, 3, 207–216.
- Peleg-Oren, N., & Teichman, M. (2006). Young children of parents with substance use disorders (SUD): A review of the literature and implications for social work practice. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 6, 49–61.
- Protinsky, H. (1988). Identity formation: A comparison of problem and non-problem adolescents. *Adolescence*, 23, 67–72.

- Protinsky, H., & Ecker, S. (1990). Intergenerational family relationships as perceived by adult children of alcoholics. *Family Therapy, 17*, 217–222.
- Rasmussen, J. E. (1964). Relationship of ego identity to psychosocial effectiveness. *Psychological Reports, 15*, 815–825.
- Robinson, B. E. (1989). *Working with children of alcoholics: The practitioner's handbook*. Boston, MA: Lexington Books.
- Robitscheck, C., & Kashubeck, S. (1999). A structural model of parental alcoholism, family functioning, and psychological health: The mediating effect of hardiness and personal growth orientation. *Journal of Counseling Psychology, 46*, 159–172.
- Rodney, H. E., & Mupier, R. (1999). Impact of parental alcoholism on self esteem and depression among African-American adolescents. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse, 8*, 55–71.
- Schuckit, M. A., Danko, G. P., & Smith, T. L. (2004). Patterns of drug-related disorders in a prospective study of men chosen for their family history of alcoholism. *Journal of Studies on Alcohol, 65*, 613–620.
- Schultheiss, D. P., & Blustein, D. L. (1994). Contribution of family relationship factors to the identity formation process. *Journal of Counseling & Development, 73*, 159–166.
- Segrin, C., & Menees, M. M. (1996). The impact of coping style and family communication on the social skills of children of alcoholics. *Journal of Studies on Alcohol, 57*, 29–33.
- Seilhamer, R. A., & Jacob, T. (1990). Family factor and adjustment of children of alcoholics. In: M. Windle & J. S. Searles (Eds.), *Children of alcoholics: Critical perspectives* (pp. 168–186). New York: Guilford.
- Sher, K. J. (1991). *Children of alcoholics: A critical appraisal of theory and research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sher, K. J. (1997). Psychological characteristics of children of alcoholics. *Alcohol Health & Research World, 21*, 247–254.
- Sher, K. J., Gershuny, B. S., Peterson, L., & Raskin, G. (1997). The role of childhood stressors in the intergenerational transmission of alcohol use disorders. *Journal of Studies on Alcohol, 58*, 414–427.
- Tomori, M. (1994). Personality characteristics of adolescents with alcoholic parents. *Adolescence, 29*, 949–959.
- Tzuriel, D. (1984). Sex role typing and ego identity in Israeli, Oriental and Western adolescents. *Journal of Personality & Social Psychology, 46*, 440–457.
- Tzuriel, D. (1992). The development of ego identity at adolescence among Israeli Jews and Arabs. *Journal of Youth & Adolescence, 21*, 551–571.
- Ullman, A. D., & Orenstein, A. (1994). Why some children of alcoholics become alcoholics: Emulation of the drinker. *Adolescence, 2*, 1–11.
- Vail, M. O., Protinsky, H., & Prouty, A. (2000). Sampling issues in research on adult children of alcoholics: Adolescence and beyond. *Adolescence, 35*, 113–119.
- Vungkhanching, M., Sher, K.J., Jackson, K. M., & Parra, G. R. (2004). Relation of attachment style to family history of alcoholism and alcohol use disorders in early adulthood. *Drug & Alcohol Dependence, 75*, 47–53

- Whipple, S. C., & Noble, E. P. (1991). Personality characteristics of alcoholic fathers and their sons. *Journal of Studies on Alcohol*, *52*, 331–337.
- Windle, M. (1990). Temperament and personality attributes among children of alcoholics. In M. Windle & J. S. Searles (Eds.), *Children of Alcoholics: Critical Perspectives*, (pp. 129–167). New York: Guilford Press.
- Windle, M. (1997). Concepts and issues in COA research. *Alcohol Health & Research World*, *21*, 185–191.